

29 augustus 1914

Parijs, 28 augustus. De legerdivisie, tussen de forten van Namen gelegen, is in goede orde teruggetrokken en heeft zich met de Franse linie verenigd.

De Duitsers hebben de forten en de tussengelegen gedeelten systematisch gebombardeerd gedurende 48 uur. De stad zelf heeft weinig geleden. De vijand is in de stad aan de noord- en oostzijde binnengerukt en heeft de forten en tussengelegen gedeelten aan die kant aangevallen.

De Belgische divisie heeft op de tweede linie van verdediging kunnen terugtrekken, welke linie op haar beurt hevig gebombardeerd werd. De Belgisch-Franse troepen hebben herhaaldelijk tegenaanvallen ondernomen.

De Belgische divisie is door de sector Samber-Maas in goede orde teruggetrokken. Onze troepen hebben zich met de Franse linie verenigd.

Berlijn, 28 augustus. De bladen bevatten opgetogen beschouwingen naar aanleiding van het officiële bericht over het succes der Duitse wapenen aan de Belgische grens en in Frankrijk.

Hoe generaal Leman zijn degen overgaf.

Een bijzonder correspondent van de Tijd heeft een Duits officier gesproken die hem over de val van de Luikse forten het volgende mededeelde:

Er hebben zich bij de beschieting en bestorming der forten van Luik heldhaftige maar ook tragische tonelen afgespeeld. Van een fort werd de commandant in een ontzettende krijgsnood krankzinnig, en

woest huilend begon hij op zijn eigen soldaten te schieten, die hem moesten ontwapenen en binden. Van een ander werd de koepel vernield door Zeppelinbommen, weer andere werden als een door kinderen gebouwd zandheuveltje in elkaar geschoten door het enorm zware belegeringsgeschut. Slechts aan enkele gehalveerde afdelingen van de Belgische fortенverdediging gelukte het, onder de meest avontuurlijke omstandigheden te ontkomen.

Zolang het nog doenlijk was, had generaal Leman elke dag de meest bij Luik gelegen fortен geïnspecteerd, en naar de eis van elke dag doen versterken. Nog een uur vóór dat de onderlinge communicatie der vestingwerken onmogelijk was geworden, had hij in een auto, waarin hij zich liet vervoeren, nadat zijn beide benen gekneusd waren, het fort Chaudfontaine bezocht, kort nadien met zijn bemanning zo gruwelijk in de lucht gevlogen, nadat een Duitse granaat het kruitmagazijn had getroffen.

Op het sterke fort Loncin, boven Ans, had de generaal zich teruggetrokken, vast besloten daar de Duitsers te keren of te sterven. Toen de welgemikte schoten der Duitse artillerie meer dan driekwart van zijn kanonniers hadden weggeschoten in verwoede gevechten, hielp hij zelf de resten van het geschut bedienen, en dag en nacht ging hij zijn handvol manschappen voor. Maar tegen de laatste stormloop der belegeraars was niets bestand. In de uiterste uur deed hij de laatste drie kanonnen, welke nog bruikbaar waren, vernagelen, en gaf toen last de brand in de kruitkamer te werpen. Tevoren waren in zijn commandantscel kaarten en papieren betreffende de verdediging vernield, en ook kon nog in de kazematten een deel der proviandering, waarvan het fort zeer ruim was voorzien, onbruikbaar worden gemaakt. Terwijl op een afstand van nog geen 12 km het Duitse geschut voortging te vuren op het fort, wilde generaal Leman met ruim honderd man, die nog strijdvaardig waren, trachten zich vechtende terug te trekken. Hij wist dat het een zo goed als hopeloze

poging was, want door de omsingeling der Duitse troepen was elke terugtochtweg afgesneden, en het verlaten van het fort geelk dan ook meer een overhaaste vlucht dan een geregelde aftocht. Door de bres, welke het zware Duitse belegeringsgeschut had aangericht, vielen nu en dan de uiteenslaande kogels, waarvan een de sergeant doodde, die bevel had ontvangen de Belgische vlag uit de officierenkamer te halen.

Op het oogenblik, dat generaal Leman zich gereed maakte om zich als een der laatste fortverdedigers bij zijn mannen te voegen, die over het rotsachtige en heuvelachtige terrein reeds een stelling trachtten te formeren drong een der zware Duitse 42 cm schoten door de beton- en pantserbekleding, deed de kruitlading van de kleine voorraadkamer ontploffen en onder een hels gedonder stortten muren over muren. Duitse deelnemers aan de bestorming vertelden, hoe ontploffingen binnenin van zo grote kracht waren, dat een betonblok van wel 25 m³ inhoud enige meters omhoog werd geslingerd en toen op het geruïneerde koepeldak terugviel, nieuwe verwoestingen aanrichtend. Ook soldaten, die zich ook reeds buiten het fort bevonden, werden door de uiteengeslagen steenbrokken gedood.

Toen de wervelwind van stof en damp was opgetrokken, stormde de Duitse infanterie vooruit van de zijde van Ans tot de top der vesting. De versperringen waren reeds lang vernield, en de stormloop geschiedde slechts over lijken. Er hadden nog enkele worstelingen van man tegen man plaats, maar het overschotje der bezetting was een haveloos, half verbrand, totaal uitgeput troepje, tot een ernstige aanval niet meer in staat. Velen hadden het hoofd met zwachtels verbonden, een korporaal trachtte nog met de rechterhand, de enige die hem gebleven was, een geweer te hanteren.

Niet zonder het wegruimen van een menigte puin konden de Duitse infanteristen zich een toegang banen tot de fortengang, waar generaal Leman half bedolven werd gevonden onder stukken beton, terwijl zijn hoofd in het schuin gevallen houtwerk van een raampje bekneeld zat. Zijn trouwe adjudant, die hem geen ogenblik verlaten had en die bij de laatste ontploffing voorover sloeg, was bezig hem zo goed en kwaad het ging te bevrijden. “Respectez le général, il est mort”, riep hij bij de eerste verschijning der soldaten.

Inderdaad meende men aanvankelijk dat de bevelhebber gesneuveld was. Zijn gelaat was helemaal zwart, hij hield de ogen gesloten en reageerde ook niet meer op de prikkels, die hem werden toegediend. Nadat de houtsplinters, de brokken ingevallen muur en stukken beton verwijderd waren, droegen Duitse infanteristen hem zo voorzichtig mogelijk naar beneden. Nog vóór hij in het naaste Duitse kampement werd gebracht, opende hij de ogen, wees eerst op zijn linkerbeen, dat deerlijk gehavend was, en toen, zich plotseling van de toestand bewust wordend, zegde hij: “Het is zoals het is. De jongens hebben dapper gevochten. Zet in het protocol, dat ik bewusteloos was.”

De ambulancedienst bracht hem spoedig weer bij, en nadat een officier hem en zijn adjudant in ontvangst had genomen, werd onmiddellijk per veldtelefoon aan generaal von Emmich kennis gegeven van het gebeurde bij de inneming van het fort. Tegenover enige officieren, die hem met vriendelijke woorden trachtten te naderen, nam de verdediger van Luik een zeer gereserveerde houding in acht en ook jegens dezen betoonde hij zich “de zwijgende generaal”, welken niet voor niets deze reputatie heeft verdiend. Alleen drong hij er nogmaals op aan, dat in het protocol der overgave zijn bewusteloosheid zou vermeld worden.

Nadat enige zorgen aan de gevangene waren besteed en hem enige verversingen waren toegediend, werd hem verzocht in een auto te stappen, hetwelk niet zonder de hulp van zijn luitenant geschieden kon.

In het hoofdkwartier werd hij opgewacht door generaal von Emmich en enkele stafofficieren, die gereed stonden om Luik te verlaten voor de krijgsoperaties, die inmiddels zuidelijker in België waren verplaatst. Het was een aandoenlijk, historisch ogenblik overwinnaar en overwonnenen bijeen te zien. Zij begroetten elkander op militaire wijze, waarna de bevelhebber van het Duitse leger op zijn gevangene toetrad en hem de hand reikte, zeggende:

Gij hebt u dapper gehouden, generaal, waarop generaal Leman antwoordde:

Ik dank u. Onze troepen hebben hun krijgsmanseer bewaard. Maar de krijg is toch iets anders dan de manoeuvres, nietwaar? Dit was een zinspeling op het feit, dat de legermanoeuvres twee jaar geleden, door de beide bevelhebbers (de ene als gast) werden bijgewoond.

Er bleef een ogenblik een pijnlijke stilte heersen.

Het ogenblik was nu gekomen, dat generaal Leman zijn degen moest overgeven. Die van de adjudant had men reeds bij de eerste wachtpost afgenomen. Niet zonder ontroering gespte de verdediger van Luik het wapen af en wilde het zijn overwinnaar aanbieden. Maar deze voorkwam hem en zegde met een afwerend handgebaar:

“Ge hebt gelijk, dat de krijgsmanseer behouden werd. Blijf daarom de degen dragen, die haar niet geschonden heeft. Het is voor mij een onderscheiding geweest, hem te mogen kruisen, generaal. Ge zijt een man!”

De adjudant van de koele, ijzerharde, “zwijgende generaal” vertelde, dat hij toen voor het eerst van zijn leven in diens ogen tranen heeft gezien.

Het Duitse burgerlijke bewind in België.

Dr. von Sandt, de regeringspresident te Aken, die benoemd is om het burgerlijke bestuur in het door de Duitsers bezette gebied van België te voeren, zal, volgens de Aachener Allgemeine Zeitung, zijn zetel te Luik vestigen. Dezer dagen verhuist hij met een staf van ruim 100 hogere en lagere ambtenaren daarheen.

De vraag of de Fransen het Duitse veldtochtplan door België hadden kunnen voorzien, wordt door de Temps bevestigend beantwoord. Het Parijse blad herinnert aan het bestaan van een boekje, getiteld “La Belgique devant une guerre franco allemande”, door Jules Poirier, waarvan de omslag al een kaart vertoont met het tracé Berlijn-Parijs, getrokken over Luik, Namen en Maubeuge. Alle denkbare gevallen, met het oog op een dergelijk Duits veldtochtplan, zijn in het boekje reeds “in theorie” voor de generale staven der oorlogvoerenden behandeld.

Ook werd in het Franse werkje voorzien dat Duitsland, op het ogenblik dat het eerste eskadron Duitse cavalerie die de Belgische oostgrens zou overschrijden, een nieuwe tegenstander tegenover zich zou vinden: het Belgische leger, geconcentreerd achter de vestingslinie Luik-Namen. De Temps wijst er nog op dat de Fransen nooit in twijfel hebben verkeerd omtrent de houding van België, welke voor de Duitsers blijkbaar een verrassing is geweest.

De Kölnische Volkszeitung bevat een mededeling van de intocht de Duitse troepen in Namen. Na beschreven te hebben hoe hij bij Waver doden en gekwetsten ziet, bij Perwez het slagveld vol gebroken

wapens, gescheurde kledingstukken, dode paarden en verse graven, vertelt de correspondent hoe hij Namen binnentrok. Stram trokken de eerste Duitse regimenten door de middeleeuwse nauwe straten, die daverden van de soldatenzangen. Zulk een intocht, schrijft hij, moet men meegemaakt hebben. Het loopt iemand koud over de rug en een zeldzaam trots gevoel Duitser te zijn komt over ons. De stad is zo goed als onbeschadigd, slechts midden op de markt is een granaat gesprongen. Tot op een grote afstand zijn de stenen uit de grond geslagen en de vensterruiten van de omliggende huizen zijn gesprongen. Over een door de Duitse troepen geslagen schipbrug komen wij op de rechter Maasoever.

De straatweg naar Hoei ziet er verschrikkelijk uit. De grond is dicht bedekt met gebroken geweren en patroontassen, uniformflarden en kapotte ransels. Aan weerskanten van de straatweg zijn prikkeldraadversperringen en wallen van aarde aangebracht, waarachter kanonnen en munitiewagens staan, overwinningstrofeeën van de Duitse troepen. Vervolgens ging het door het zo lieflijke Maasdal, waarin de rokende huizen, de platgeschoten dorpen en de opgeblazen bruggen een dubbel onaangename indruk maakten, naar Luik.

Te Luik, zo meldt de berichtgeving van de Kölnische Volkszeitung ten slotte, (zijn brief uit Namen is van 24 dezer) hebben de eerste nachten weer talrijke schermutselingen plaats gevonden, zodat zelfs de Duitse artillerie heeft moeten ingrijpen. En daarom mag er 's avonds na 7 uur niemand meer op straat zijn, alle huisdeuren moeten open blijven en de vensters tot op de bovenste verdiepingen hel verlicht worden. Zo leverde de stad in het late nachtelijke uur een nieuwe, hoogst eigenaardige aanblik op.

De strijd om Auvélais.

In een der Engelse bladen wordt het relaas gepubliceerd, gegeven door inwoners van het dorpje Auvélais, gelegen tussen Charleroi en Namen. Verleden week donderdag verscheen, nadat vroeger reeds Duitse vliegtuigen boven de plaats waren gezien, plotseling een patrouille uhlanen. De in de plaats aanwezige Franse ruiters wierpen zich onmiddellijk in het zadel en vielen aan. Bij Balatre werden de uhlanen ingehaald en vijf Duitsers neergesabeld.

“Vrijdagochtend begon de beschieting. De Duitsers kwamen langs de grote weg opzetten; zij kropen letterlijk op hun buik vooruit, nu en dan stil blijvend om te vuren. Een Duits vliegtuig liet een bom vallen op een fabriek, echter zonder veel schade aan te richten. Van waar wij ons bevonden, aldus de ooggetuigen, zagen wij zes Franse soldaten vallen. Plotseling kwam de Franse infanterie in actie, en tot in de middag werd het vuren met vreselijke uitwerking voortgezet.

Een Duitse granaatkartels, die het dak van het huis tegenover ons raakte, ontplofte niet, en wij zagen er nog vele vallen, die niet ontploften. De Duitsers namen dekking in de huizen aan de linkeroever van de Maas, die het dorpje in twee helften deelt, en de Franse infanterie kreeg opdracht terug te trekken om de artillerie gelegenheid te geven, de Duitsers te verdrijven. Binnen 5 minuten stond alles in brand. Andere Duitsers kwamen uit de bossen de plaats binnen, waar zij vreselijk huis hielden. Men waarschuwde ons, dat het tijd was, ons uit de voeten te maken.

Het artillerieduel werd hervat; om ons huis heen stond alles in brand en we moesten alles in de steek laten. Toen wij in Esau aankwamen, dwongen de soldaten ons langs de rand van een bos te kruipen. De kogels floten over ons heen, en van de 40 mensen durfden er slechts drie voort te gaan. Te Chatelet kwamen wij krachtige Franse troepenmassa's tegen, en 's avonds om 8 uur vertrokken wij naar

Charleroi. Het gevecht had zich echter uitgebreid en wij moesten verder.

Om half negen vertrok de laatste trein. Een Duits vliegtuig liet een bom vallen vlakbij de trein, en ofschoon alle glazen van het station verbrijzeld waren, werd niemand gedeerd. Wij dachten naar Bergen te kunnen komen, maar ook daar werd al gevochten. Men bracht ons dus naar de grens en van daar bereikten wij Parijs.”

1 september 1914

Indrukken uit België.

Van Belgische zijde wordt ons geschreven:

Veel feiten zal ik hier niet mededelen. Dat hebben goed ingelichte correspondenten reeds gedaan. Ik zal hier slechts indrukken geven, door mij en door vele Belgen, met wie ik de laatste vier weken van ganser harte heb meegeleefd, opgedaan.

Op maandag 4 augustus heb ik bij het Belgische gezantschap in Den Haag geïnformeerd naar de snelste manier om te Luik terug te keren, waar ik mijn plichten als burgerwacht moest gaan vervullen. De gezant deelde mij mede dat Duitsland ons juist diezelfde dag om 7 uur 's morgens de oorlog had verklaard. Ik kon echter niet vertrekken, want alle treinen waren ter beschikking van de Hollandse militairen. De volgende ochtend om 8 uur vertrok ik uit Leiden. Onderweg hoorde ik veel praten over paspoorten, levensmiddelen, enzovoort, maar nog weinig over de oorlog. Een onmetelijk lange trein bracht ons naar de grens. Te Roosendaal verkocht een krantenventer Belgisch en Frans geld in plaats van kranten. De douane te Essen had niet veel te doen, daar elk alleen het meest noodzakelijke had meegenomen. Een Franse reservist stond er met

tranen in de ogen; hij moest zo goed als wij allen, hier meer dan een uur wachten en hij wist dat hij te laat in Parijs zou aankomen.

Eindelijk waren we dan op weg naar Antwerpen. De ongerustheid die mij sedert de vorige avond had gekweld was verdwenen. Was het omdat ik mij in België bevond, of wegens de gesprekken die ik hoorde.

“We krijgen geen oorlog”, zei er een. “Een bekend Belgisch priester heeft me nog eergisteren verzekerd dat een Europese oorlog onmogelijk is, omdat keizer Willem vredelievend is en in God gelooft.”

Ook de dagbladen hadden van een welslagen der diplomatieke inspanningen van België gewaagd. De bedreiging van Duitsland om door ons land te trekken was maar een voorwendsel, men wilde te Berlijn de zekerheid hebben dat we vastbesloten waren onze onzijdigheid te verdedigen.

En ondanks de officiële inlichting die ik de vorige avond had gekregen, begon ik weer te hopen.

Ik dacht aan het bezoek dat de keizer nog niet lang geleden aan koning Albert had gebracht, ik herinnerde mij de welwillende woorden, door de keizer gericht tot de Belgische missie bij zijn bezoek aan Aken: “Gij hoeft niet bang te zijn voor een schending van de onzijdigheid.” Zou dat alles niet waar zijn? Men maakt zich zo licht illusies, als men zijn vrijheid en zijn leven dreigt te verliezen.

Toen ik uit Antwerpen vertrok, viel het mij op dat ik maar één reisgezel had. Hij had sedert twee dagen Duitsland verlaten en was om redenen, die ik hier niet zal noemen, goed op de hoogte van de diplomatieke aangelegenheden.

“De zo lang dreigende oorlog is dan toch uitgebroken”, zei hij tegen mij. “Rusland had er toe besloten, maar had tot 1918 willen wachten, dan zou zijn leger geheel georganiseerd zijn geweest. Duitsland zal helaas zijn leger door België laten oprukken. Het vertrouwt op de standvastigheid van het drievoudig verbond en is overtuigd dat Engeland onzijdig zal blijven. Het Duitse leger zit prachtig in elkaar en is zeker van de overwinning.

“Volgens de plannen van de Duitse generale staf zal de grote slag worden geleverd op het plateau van Ciney (30 km ten zuidoosten van Namen).

“Het was dus waar! ‘s Avonds kwam ik te Luik aan en daar was de twijfel niet meer mogelijk. Sedertdien heb ik granaten zien springen, heb ik de geduchte kanonnen horen donderen, heb ik bommen uit de lucht zien vallen die mensen en eigendommen vernietigden en heb ik mij dodelijk verschrikt afgevraagd of iemand de losbarsting van een dergelijke ramp had kunnen voorzien.

Londen, 1 september. De Daily Express verneemt uit Den Haag, dat de vier rijkste Belgen, Solvay, baron Lambert, Waroque en baron Empain, de betaling van de Duitse oorlogsschatting ten bedrage van 8 miljoen pond gewaarborgd hebben.

In het land van Luik.

Een onzer oorlogscorrespondenten schrijft ons op 30 dezer uit Maastricht:

Vanmiddag ben ik over Eijsden-Moelingen) naar Visé en Pont Argenteau vertrokken, om eens poolshoogte te nemen van de plaatselijke toestand. En wel hoofdzakelijk naar aanleiding van hetgeen mij vanmiddag door enige vluchtelingen uit die geteisterde plaatsen voor waarheid medegedeeld werd.

Men had mij namelijk gezegd, dat gisteren en ook vanmorgen vroeg al de Duitsers, die totnogtoe de dorpen en gehuchten van de Nederlandse grens tot Luik bezet hadden, vertrokken, ja zelfs overhaast vertrokken waren.

Naar men mij mededeelde, waren de Fransen op komst, om de Belgen te helpen! En daarom hadden de Duitsers de vlucht genomen!

Inderdaad gelooft nog altijd de Belgische bevolking, en vooral de Walen, dat er hulp van Frankrijk zal komen. Temeer daar nu het praatje in België rondgaat, als zou koning Albert reeds eergisteren een ultimatum aan Frankrijk en Engeland gestuurd hebben, dat, indien de beloofde hulp van deze beide landen niet binnen de 24 uur zou komen, hij (de koning) de Duitse troepen ongehinderd op Belgisch grondgebied zou laten passeren.

Arme Belgen! Alsof niet reeds lang bijna geheel België door de Duitsers bezet is.

Doch de Belgische bevolking, die nog altijd zo naïef is om al die geruchten voor goede munt aan te nemen, kan men het niets ten kwade duiden: immers, het volk is helemaal onkundig gehouden van al de krijgsverrichtingen die er van het begin van de oorlog af in België zijn uitgevoerd, en de kranten, of althans de enkele die nog verschijnen, laten met een hardnekkige stilzwijgendheid over alles wat maar slecht nieuws is voor België, niets doorschemeren.

Om nu op de zaak zelf terug te komen. Om mij met eigen ogen van de toestand op de hoogte te stellen, ben ik even met een fiets die ik hier te Maastricht gekocht heb, (zo'n ding is op het ogenblik goud waard) de grenzen overgewipt.

Ziehier nu het resultaat van mijn persoonlijke bevindingen.

Over Eijsden-Moelingen)-Berneau-Visé ben ik gegaan tot Pont Argenteau, en heb inderdaad niet één Duitse soldaat op mijn weg ontmoet, die het mij lastig maakte zoals 14 dagen geleden bijvoorbeeld.

In Moelingen-Visé is alles netjes opgeruimd en geen kadaver van een of ander dier heb ik hier meer bij de weg zien liggen, ook niet een menselijk lijk, zoals een paar weken geleden. De grote verwoesting van de plaatsjes zelf daargelaten, die doet denken aan de gevolgen van een aardbeving, ziet het er heel gewoon uit, en de doortocht van de Nederlandse grens af tot Luik toe, is dan ook weer vrij voor iedereen.

Men zegt zelfs (maar dat deel ik onder alle voorbehoud mede), dat van morgen (maandag) af de treinen weer zullen rijden van Eijsden (grens) af tot Luik toe.

Vandaag is als voorproefje de dagelijkse stoombootdienst Maastricht-Luik langs het kanaal hervat.

De ware reden nu, waarom de Duitsers niet alleen uit de laatstgenoemde plaatjes, maar ook voor een groot gedeelte uit Luik zelf vertrokken zijn, is deze:

De commandant, majoor Bayer, had gistermorgen (zaterdag) bevel gegeven dat de Duitse troepen, die de dorpen en gehuchten langs de hele Maaslinie tot Luik toe bezet hielden, zo spoedig mogelijk naar Duitsland moesten optrekken.

Hun hulp was daar van oneindig meer nut dan hier. Daarop is dan ook alles wat maar soldaat was, overhaast vertrokken. Zelfs het veelbesproken legerkamp van Moelingen is opgebroken en bestaat niet meer.

Alles ging naar Luik en met speciale treinen over Verviers-Herbenthal via Aken verder.

In elk geval staat nu vast, dat de Duitsers niet voor de Fransen op de loop zijn gegaan.

2 september 1914

De in België aangerichte verwoestingen.

Maastricht, een september. Bij mijn eerste pogingen om het Zuid-Belgische oorlogsterrein te bereiken dreef het toeval me door Leuven en vandaar naar Brussel.

Onze tocht liep eerst van Maastricht naar Luik. We weten nu wel reeds hoe Moelingen er uit ziet en Visé. Werkelijk, als men een straat doorgereden is, dan is men verder niet meer vatbaar voor indrukken van ingestorte huizen, want het zijn maar stomme getuigen, die puinhopen, en ze zijn haast alle gelijk. In enkele gespaarde gebouwen zijn de Duitse soldaten ondergebracht, en die zitten zo rustig als in vreedstijd een pijpje te roken of moedigen de mensen aan, vooral toch niet bang voor ze te zijn, maar te gaan waar ze willen. In de buitenwijken van het stadje, waar de huizen gespaard bleven, oefenen de Duitse soldaten regelmatig, zoals ze dat iedere dag doen. Al onmiddellijk, als men Luik nadert, in Herstal, merkt men dat daar het dagelijkse leven reeds weer voor een groot deel op de been is geholpen. De elektrische tram van Herstal naar Luik rijdt weer en in dat gedeelte is van verwoesting niets te bespeuren. De Duitsers hebben een merkwaardig talent van organiseren. In het provinciale gebouw op de Place Saint Lambert heeft de Kommandantur het bestuur in handen genomen en van daaruit worden de zaken in gang gezet. Men tracht zoveel mogelijk het burgerleven zijn gang te laten gaan en daaraan slechts de leiding te geven die men bepaald

noodzakelijk acht, en de stemming in Luik vond ik dan ook bepaald gemoedelijk bij hetgeen ik in andere plaatsen vond. De Oberst-leutnant bleek bovendien een vriendelijk behulpzaam man te zijn. Toestemming om zuidelijk te trekken kon hij ons niet geven en eigenlijk ook niet om naar Leuven en Brussel te gaan, maar eindelijk stond hij toch het laatste toe, doch onder de conditie dat op onze passen werd aangetekend dat wij gingen op eigen risico.

In Luik hebben vooral de Quai des Pêcheurs en de Place de l'Université te lijden gehad van de oorlog. Daar liggen vrijwel alle huizen tegen de grond. Maar omdat dit betrekkelijk kleine gedeelten zijn, gaat het dagelijkse leven daar verder regelmatig zijn gang, en ik geloof dat de Luikenaars meer nog dan het verlies van deze stads gedeelten de verwoesting van de Pont des Arcs betreuren. Om welke reden de Luikenaars deze brug opgeblazen hebben is mij een raadsel, want de veel belangrijker spoorbrug hebben zij intact gelaten.

De Belgische legatie te 's-Gravenhage deelt het navolgende mee:

In antwoord op mededelingen uit Duitse bron, verklaart de Belgische regering nogmaals, dat het niet waar is, dat uitdelingen van wapens of schietvoorraad aan de burgerlijke bevolking van België hebben plaatsgehad.

Van den beginne af heeft de regering daarentegen door middel van proclamaties en alle andere middelen de inwoners gewaarschuwd, dat de verdediging van het land uitsluitend moet overgelaten worden aan de gewapende macht.

Daarenboven zijn sedert de eerste dagen van augustus de wapens van alle burgers, zowel in de steden als op het platteland, afgenomen. Die wapens, merendeels jachtwapens, zijn alle gemerkt

geworden met de naam van hun eigenaar en in de steden achter slot gesteld. Te Namen en te Leuven onder andere heeft men dergelijke gemerkte en gerangschikte wapens gevonden. Men heeft daaruit zeer ten onrechte afgeleid, dat die wapens de namen droegen van hen, voor wie ze bestemd waren en niet die van hun eigenaars.

De regering tekent nogmaals met verontwaardiging verzet aan tegen de belachelijke beschuldigingen van misdrijven, die onder andere te Leuven door Belgische vrouwen zouden zijn begaan.

Naar Luik en terug.

Een van onze oorlogscorrespondenten in België schrijft ons:

Van Moelingen ben ik over Visé, Argenteau, Cheratte enzovoort naar Luik gegaan, waar ik om ongeveer 8 uur aankwam. Nadat men mij gefouilleerd had en mijn paspoort nagezien had liet men mij ongehinderd door. De eerste indruk, die ik van de stad kreeg, was, dat ik er niets ongewoons zag. Het was nog precies hetzelfde als voor 14 dagen, toen ik Luik verlaten had.

Alleen op de Quai des Pêcheurs waren verscheidene woningen verbrand, en men was juist bezig het puin op te ruimen, evenals op de Places de l'Université en in de rue des Dominicains, waar ook door brand grote verwoestingen aangericht waren. Wat mij ook vooral trof en wat ook de stad een levendiger aanzien geeft, was, dat de trams weer hun gewone dienst deden, en het dagelijks verkeer zijn gewone gang gaat, zodat dus, buiten de verwoestingen, haast niets veranderd is te Luik.

Alles staat echter onder Duits regime.

Wat ook een goede maatregel is van het Duitse legerbestuur te Luik, is dat de soldaten die geen dienst doen allen ongewapend zijn. De burgers krijgen daardoor een gevoel van gerustheid.

Uit Luik zijn intussen ook reeds tal van Duitse troepen weggetrokken.

Ik ging, nadat ik mijn waarnemingen te Luik gedaan had, 's ochtends om 11 uur terug, maar nu niet langs dezelfde weg, maar over Herstal en Jupille (aan de linkeroever van de Maas). Ik kwam dan ook dank zij mijn papieren en ook vooral, omdat ik Hollander was, en na dezelfde formaliteiten te hebben ondergaan, uit de stad. De terugtocht naar Maastricht ging wat sneller, daar ik een prachtige fietsweg had. Van Herstal komt men over Haccourt-Visé, Klein Lanaye, Groot Lanaye en St. Pieter te Maastricht.

Te Lanaye veranderde ik echter van koers en volgde de weg van Tongeren.

Men had mij namelijk gezegd, dat de Duitsers Wonck, (een plaatsje in Belgisch-Limburg dat wel bekend is om zijn strohoedennijverheid) in brand gestoken en alle inwoners vermoord hadden. Inderdaad hoorde ik ook in die richting hevig geweervuur en zag ik een vuurgloed. Ik volgde een binnenweg en kwam onder Biesland tot vlak voor Wonck, maar daar stond alles nog op zijn plaats en hadden de Duitsers van de bewoners geen haar gekrenkt. De vlammen waren afkomstig van het plaatsje Eben, vlakbij Holland en op de weg van Kanne, waar verleden week de vrouw van de burgemeester en een vriend van deze laatste door de Duitsers zijn doodgeschoten. In Eben bleek het echter niet zo erg gesteld te zijn als in Glons, anderhalf uur van Tongeren. In Glons was men eigenlijk bezig te branden en te moorden. En honderden vluchtelingen kwamen huilend en kermend afgezakt naar het Hollandse gebied.

Ik ondervroeg sommigen van hen, maar de mensen waren zo verbouwereerd, dat ze geen acht op mij sloegen; ze zagen er ook zo verwilderd en hopeloos uit, dat men wel een hart van steen moest hebben, om geen medelijden met hen te krijgen!

Ikzelf waagde mij ook niet te dicht in de nabijheid van de plaats der verwoesting, daar ik die van nabij toch niet kon volgen en het ook voor eigen veiligheid niet raadzaam was; daar de Duitsers iedereen die hen tegemoet kwam, zonder genade dreigden neer te schieten.

Ik ging dan ook de weg van Glons terug over Hermalle en volgde een binnenweg die mij in anderhalf uur naar Sint Pieter bracht, aan de voet van de St. Pietersberg; en zo verder naar Maastricht.

PS. Zoeven werd mij nog door een vluchteling, die in Maastricht is, het volgende medegedeeld. Een groep van naar schatting ongeveer 10.000 Duitsers was van Leuven, over Tienen komen afzakken naar Hasselt en Diest, waar zij in de nacht van zaterdag op zondag opnieuw brand gesticht hadden en alles wat nog overeind stond omver gehaald hadden.

Van Leuven tot Diest had men overal alles vernield en verwoest, en alles neergeschoten, wat niet goedschiks weg wou gaan, kortom dezelfde tonelen vielen daar voor, die men al overal elders in België, sedert het uitbreken van de oorlog heeft waargenomen.

Mijn zegsman was ook gisterenmorgen (zondag) uit Bassenge, een dorpje tussen Diest en Groot-Lanaye en in de onmiddellijke nabijheid van Glons, gevlucht, achtervolgd door de Duitsers er wel met de handen in de hoogte. Met hem vluchtten nog ruim 200 anderen, allen met de handen omhoog. De eerste die ook maar een ogenblik de handen of zelfs maar een hand durfde te laten zakken werd wegens zulke verdachte beweging onmiddellijk neergeschoten.

Dat er velen, aldus mijn zegsman, hun leven lieten, is wel aan te nemen, maar ook was het verboden, om als er een neergeschoten was, om te kijken of ook maar enigszins hulp te bieden; anders liep men gevaar hetzelfde lot te ondergaan.

Mijn zegsman en met hem nog velen, hadden op deze manier circa 2 uur in een flinke looppas gemarcheerd, terwijl zij de kogels om hun oren hoorden fluiten, en het mocht, volgens hem, nog een wonder heten, dat zij er zo afgekomen waren.

Men had ze daarna tot op de weg naar Tongeren, tussen Hembaje en Hercker, zonder achtervolging laten verder trekken, maar met de wrede bedreiging, dat de eerste die omzag, zonder genade zou worden neergeschoten.

Een Engels soldaat aan het woord.

Een gewonde Hooglander heeft het volgende verhaal gedaan van de vierdaagse slag, die de vorige zondag in de buurt van Bergen begon en woensdagavond daaraanvolgend op de weg naar Amiens eindigde.

Gelijk dat bij een gezamenlijke tegenslag meermalen voorkomt, geeft hij er de bondgenoten de schuld van, dat de Engelsen gedwongen waren terug te trekken.

“Ofschoon het een soldaat niet past”, zo vertelt hij, “om kritiek uit te oefenen op zijn meerderen, ook al zijn het officieren van een andere natie, die met ons verbonden is, kan ik toch mijn opinie niet verhelten, dat de Franse staf zich ernstig heeft misrekend. Ik veronderstel, dat de Duitsers erin geslaagd zijn hen in de waan te brengen, dat de hoofdaanval zou worden gedaan in de nabijheid van Charleroi en wel ten zuidoosten van die plaats, en, terwijl men zich met ijver gereed maakte om de aanval het hoofd te bieden, zocht men van Duitse zijde

het punt uit waar de linie van de geallieerden het zwakst was, om daar met hun hoofdmacht van 400.000 tot 600.000 man door te breken. Op dat zwakste punt stonden juist wij, en vrij spoedig, doch te laat, werd duidelijk dat de Duitsers op Charleroi slechts een schijnaanval uitvoerden om met hun beste troepen onze linkervleugel op te rollen.

Terwijl de Fransen hun aandacht op het centrum gericht hielden, stormde de hele Duitse beschikbare macht naar ons toe, en voor we goed wisten wat er gebeurde, ging de hel voor ons open en zaten de duivels ons op de nek.

Hoe we er nog zo goed af zijn gekomen, is voor mij een wonder. Even verwonderlijk was de manier waarop de Duitsers op ons los stormden. Zij wilden blijkbaar onze linie doorbreken ten koste van hoeveel mensenlevens dan ook. Het was een onmiddellijke optocht van soldaten naar de lijn, waar ze de dood vonden. Zo wilden ze ons blijkbaar afmatten.

Eerst kwamen de Duitsers voorwaarts met een kalmte of ze een wandelingetje deden, maar toen ons vuur in hun gelederen begon te woeden, en er hier en daar lelijke gaten in maakte, veranderde dat.

Maandag, toen wij begonnen terug te trekken, brachten de Duitsers alle beschikbare krachten naar voren om ons te bestoken en ze deden wanhopige pogingen om ons naar het zuidwesten te drijven, teneinde onze verbinding met het Franse hoofdleger af te snijden en een wig te drijven in het leger der bondgenoten. Wij begrepen echter even goed als zij waar het om te doen was en vochten om iedere duim grond om dit plan te verijdelen. Met betrekkelijk gemak zouden wij hebben kunnen weggkomen, indien wij de kant uitgegaan waren, waar de Duitsers ons heen wilden brengen, maar dan zouden wij de Franse linkervleugel ongedekt hebben gelaten en ieder van onze

mannen was zich bewust, dat de veiligheid van het hele Franse leger van de kracht afhing, waarmee wij stand zouden houden. Daarom verdedigden wij iedere duim grond, totdat wij op de Franse linkervleugel waren teruggevallen.

De zwaarste verliezen leden wij bij het dekken van onze terugtocht op maandag en de volgende dagen, want de Duitsers spanden al hun krachten in om onze terugtocht in een vlucht te doen ontaarden.

Bij deze gelegenheid gingen onze kanonnen verloren. Ik heb zelf maar één batterij door de Duitsers zien innemen, ze stond achteraan en werd maar zwakjes door infanterie gesteund. De kanonniers deden wat ze konden om de grijsblauwe wolken van aanrukkende Duitsers te weerhouden. Maar Duitse scherpschutters schoten de paarden één voor één neer. Toen vervolgens de Duitse cavalerie kwam aanrennen, was het onmogelijk de kanonnen in veiligheid te brengen. De officieren bevalen ze in de steek te laten.

Op een ander punt zag ik een poging van de Duitsers om een batterij te nemen, mislukken. Reeds hadden Duitse cavaleristen de kanonniers tot de laatste man neergeveld, toen enige compagnieën lere fuseliers, gesteund door artillerievuur, door een aanval met de bajonet de Duitsers verdreven, echter niet zonder dat ook zij ontzaglijke verliezen hadden geleden. Later kregen nochtans de fuseliers bevel de kanonnen te laten staan, omdat er geen paarden beschikbaar waren. Op dat punt hervatten echter de Duitsers in de eerste uren hun aanval niet, zodat men er ten volle in slaagde met opgevangen Duitse paarden deze kanonnen in veiligheid te brengen.

Gerald Morgan schrijft uit Brussel aan een Engels blad, dat hij de 25^e augustus te Soignies, bezuiden Brussel, 400 Engelse krijgsgevangenen had gezien, die op Brussel of Leuven werden gedirigeerd. Het is best mogelijk, dat dit dezelfde 400 Britse

krijgsgevangenen geweest zijn, die een van onze oorlogscorrespondenten kort na de verwoesting van Leuven daar heeft gezien, en wiens aanwezigheid hij in verband bracht met de overval, die, volgens het zeggen der Duitsers, tot de tuchtiging van de stad had geleid.

Merkwaardig was nog, dat de Duitse autoriteiten te Bergen een proclamatie hadden laten aanplakken, waarin te kennen werd gegeven, dat door de inwoners geen versnaperingen dienden te worden gegeven aan de Britse krijgsgevangenen.

3 september 1914

Daar de spoorwegen in België in het door de Duitsers bezette gebied uitsluitend gebruikt worden voor de dienst van het Duitse leger, is tussen Luik en Brussel een diligenciedienst georganiseerd. De reis duurt twee dagen.

In de Kempen schijnt het rustig. Een vluchteling uit Thieu, die hedennacht aankwam, verhaalde, dat hij op zijn tocht slechts hier en daar een Duitse post ontmoette. Het optreden der Duitsers aan de Luikse kant schijnt met de nieuw aangekomen troepen weer minder prettig te zijn.

4 september 1914

De Gentse uitgave der Indépendance Belge van woensdagavond bevat een dagboek van een zijner correspondenten die juist uit Luik is teruggekeerd. Het loopt van 11 tot 31 augustus. De correspondent noteerde op 15 augustus: gisteren hebben de Duitsers vier zware stukken aangebracht om de forten te beschieten. Het begon om 4 uur 's morgens. De forten die beschoten werden durfden niet terugschieten uit vrees de stad te raken. De Duitse kanonnen hebben aan de koepels der forten weinig schade aangebracht, maar de

bommen bevatten een zuur dat binnendrong en de lucht vergiftigde. Toen werden, om de bezettingen te redden, de forten overgegeven, nadat men de koepels had laten springen.

Maastricht, 4 september. Het hoofdgebouw (van wat? Redactie) alsmede de hoofdwaterleiding te Namen, welke aan Nederlandse maatschappijen toebehoren, zijn beschadigd bij het innemen van de stad. Een gedeelte der leiding werd niet beschadigd.

The Times verneemt uit Oostende dat, volgens het zeggen van een Amerikaan, de Duitsers te Namen het stadhuis hebben opgeblazen.

5 september 1914

Eergisteren zijn twee vliegers, vermoedelijk Belgen, over Luik gevlogen. Ze wierpen strooibijetten naar beneden, waarin ze de bevolking aanspoorden de moed niet te verliezen.

Amsterdam, 4 september 1914.

De bewering, dat de val van Namen voor een groot deel moet worden toegeschreven aan het feit, dat geen voldoende Franse versterkingen waren opgedaagd om de Belgen te steunen bij de verdediging, wordt op treffende wijze gestaafd door het volgende. Een Belg, die aan de verdediging te Namen had deelgenomen, maar gevlucht was toen de positie daar onhoudbaar was geworden, had vier dagen moeten marcheren voor hij bij de Franse linie was aangekomen.

6 september 1914

Het gaat niet meer zo gemakkelijk om de grens over te komen. Twee mannen per fiets, kwamen zoeven terug en vertelden, dat tot nader order niemand meer over de grens mag. Zo hoorden wij, dat de passen door de vice-consul van Duitsland afgegeven, geen recht

meer geven om naar Luik te gaan, wanneer het Duitse bestuur van Luik er zijn stempel niet opgezet heeft. Ook zal men de reden dienen op te geven, waarvoor men te Luik moet zijn. Het goederenvervoer per boot naar Luik neemt grote afmetingen aan.

Uit een dagboek over Luik. De toestand in België.

Men schrijft ons uit Vlaanderen op 4 september:

Met een enkel woord is reeds melding gemaakt van het dagboek van de correspondent der Indépendance Belge, die van 11 tot 31 augustus in Luik heeft gezeten. Het relaas, dat een hele bladzijde, vijf kolommen, der avonduitgave van woensdag beslaat, is zeer sober gehouden en maakt de indruk van ernstig te zijn. Daarom beschouw ik het van groot belang, omdat wij daaruit voor het eerst zekere berichten uit de ongelukkige hoofdstad van het Walenland te ontvangen.

De stad zelf is drie maal gebombardeerd: op zeven juli, 's morgens 4 uur, toen in de loop van de ochtend en in de nacht van 7 op 8 nogmaals. Er werd veel schade aan talrijke woonhuizen toegebracht en er vielen verschillende burgers. De omliggende plaatsen: Herve, Battice, Dolhain hebben veel moeten verduren, Herstal, Cointe en Bressoux daarentegen niet; de inwoners werden gefusilleerd en zij die konden vluchten, bleven twee dagen zonder voedsel in de bossen verborgen, sommigen bleven zelfs acht dagen in hun kelders.

Op 15 augustus volgde dan het beschieten en de overgave der forten, welke ik u reeds seinde; ook daarbij blijken de Duitsers hun methode om een rij burgers voor hun troepen op te stellen gevolgd te hebben. De volgende dagen werd er voortdurend in de straten geschoten, het waren fusillades in het wilde weg, en een paar keer werden er ook huizen in brand gestoken. De ongelukkige bevolking leefde in de

grootste angst en de hongersnood nabij, daar de Duitsers, evenals de Brussel, veel meer opeisten en wegnamen dan ze nodig hadden. Vooral in de nacht van 22 op 23 augustus moeten de Duitsers huis hebben gehouden.

Ziehier wat de correspondent op laatstgenoemde datum in zijn dagboek schreef: Wij hebben een angstige nacht achter de rug. Even voor 11 uur werd de bevolking gewekt door hevig geweervuur. Met het oog op de verdedigingswerken in de omgeving der bruggen aangelegd, dacht men eerst aan een aanval der verbonden troepen op de Duitse bezetting, maar men werd spoedig uit de droom geholpen; het ging tegen de burgerij. Kanonnen en mitrailleurs werden in werking gesteld. Plotseling werd de hemel naar de zijde van de Passerelle (een der bruggen te Luik) hel verlicht; een deel van de stad stond in vlam. Te midden van het geraas, hoorde men het tieren der bandeloze soldaten en kreten van smart en angst. In alle straten hoorde men gewerschoten, niemand durfde zijn huis verlaten. 's Ochtends kon men zich eerst gaan vergewissen van hetgeen gebeurd was. Volgens de Duitse lezing zouden Russische studenten op de troepen geschoten hebben en een officier zijn gewond. Vandaar de fusillade. 37 huizen waren verbrand, en 17 burgers doorschoten op het ogenblik, dat zij uit hun brandende huizen ontluchtten. De Duitsers hadden op het balkon van het universiteitsgebouw een machinekanon opgesteld en beschoten daaruit de tegenoverliggende huizen. Vanochtend pas konden de brandweerlieden aan het blussen gaan; de brand duurt voort ... Tengevolge van deze gebeurtenis heeft generaal von Kolewe, commandant der provincie Luik, een bevel uitgevaardigd, dat ieder na 6 uur thuis moet blijven en 's nachts de deuren niet mogen gesloten worden en de huizen de ganse nacht verlicht moeten zijn. Bovendien wilde hij burgers, uit alle standen gekozen, dwingen in auto's plaats te nemen, die naar de vuurlijn zouden gevoerd worden,

maar burgemeester Kleyer heeft geweigerd dit goed te keuren en von Kolewe heeft van zijn plan af moeten zien. De 17 lijken zijn door elkaar op een wagen gelegd en worden in de Beurs tentoongesteld.

Tot zover de correspondent, die op 29 augustus aantekent, dat de bewoners van de Place Saint Lambert en van de huizen bij de bruggen gelegen bevel ontvingen, deze binnen het uur te ontruimen. Diezelfde dag eisten von Kolewe 30 miljoen frank, waartoe twee afgevaardigden naar Brussel gingen. Onnodig te zeggen, dat zij onverrichterzake terugkwamen. Op 30 augustus is maarschalk von der Goltz te Luik aangekomen als bevelhebber over de bezette Belgische provincies. Hij heeft beloofd de stad wat minder streng te behandelen en moet zich sedert enkele dagen in Brussel hebben gevestigd. Op 31 augustus eindigt het dagboek, daar de correspondent over Hollands Limburg de stad ontvluchtte; de Duitse bezetting was toen nog 4 à 5000 man sterk.

Deze beschrijving van hetgeen te Luik voorviel, is een goede aanloop om nog een kort overzicht gegeven van de algemene toestand in de verschillende Belgische provincies, waaraan ik deze brief verder wil wijden.

Uit de provincie Luxemburg en het gelijknamige groothertogdom, waar de troepenmacht van de kroonprins ageert, hebben wij geen berichten. Op de lijn Luik-Brussel zijn de Duitsers meester; hun treinen rijden er en ze hebben op het einde der vorige week troepenmachten naar Rusland afgezonden.

Geraardsbergen, Enghien en die kant zijn ook weer door de vijandelijke troepen verlaten, nadat zij verder Frankrijk in zijn gedrongen; en Doornik, waar voor enkele dagen hevig gevochten werd met de Engelsen, was gisteren zonder punthelmen. Verder westelijk is alles vrij. Ronse en omstreken hadden van 23 tot 29

augustus Duitse troepen te verduren. Uit Oostende gaan de Engelse troepenbewegingen ongehinderd hun gang.

Uit Zuid-België komen de berichten uit de aard der zaak moeilijk binnen. Een Gentenaar, die Bergen bezocht, heeft gisteren aan de Bien Public verhaald, dat die stad weinig van de doortrekkende Duitsers te lijden heeft gehad; alleen hebben ze daar een krankzinnigengesticht verbrand, verder vijf woonhuizen. De omliggende dorpen Nimy, Quaregnon en Jemappes zijn verwoest. Ook hier had de bevelhebber der troepen, hauptmann von Wartenberg, het gebruik toegepast, gijzelaars te nemen; het waren de heren Harmignie, ondervoorzitter der kamer van volksvertegenwoordigers, senator Rolland, Servais, volksvertegenwoordigers, en een der schepenen van de stad.

In Namen duurt de Duitse bezetting natuurlijk voort. De Flandre Libérale heeft een nummer in handen kunnen krijgen van het Naamse dagblad L'Ami de l'Ordre van 26 augustus, dat uitkomt "op bevel en onder toezicht van de stadscommandant generaal von Bülow" ook hier zijn brandstichtingen en schieten op burgers, blijkens dit blad zelf, aan de orde van de dag, sedert het begin der Duitse inbezitneming (23 augustus). De burgemeester diende hier als gijzelaar.

Tenslotte nog een goed bericht. Men weet, dat na de inneming van Namen, de vierde Belgische divisie zich op Frans grondgebied had terug weten te trekken; 5000 man van deze troepen zijn nu weer te Oostende geland en kunnen zich bij de hunnen voegen; zelfs de kanonnen en de trein brengen zij mee. Zo gaat het als de zee openblijft!

Charleroi.

Iemand die uit Charleroi terugkeert, deelt het volgende mee aan de Echo d'Ostende, naar wij in het Handelsblad van Antwerpen lezen:

Men heeft zeer veel verteld over de gevechten van Charleroi en omstreken en ik heb namelijk gelezen, dat men gezegd had dat Charleroi herhaaldelijk genomen en hernomen was door de Fransen. Er is hier zeker verwarring. Charleroi is door de Duitsers genomen de eerste dag dat ze zich voor de stad hebben aangeboden en is sedertdien door de Fransen niet meer terug genomen, voor de goede reden dat de Fransen naar het zuiden getrokken waren. De Duitsers zijn vóór Charleroi aangekomen op zaterdag, rond 7 uur 's morgens, toen er geen enkele Fransman meer in de stad was. De Duitsers hebben kanonnen geplaatst en hopen koolafval en hebben 240 huizen vernield tussen Gosselies en Bonaire. Dan zijn zij de straten van Charleroi binnengedrongen; er was geen enkele Fransman meer, maar er bleven stukken van barricaden, welke met een enkele stoot konden omgeworpen worden. De Duitsers verbeeldden zich ongetwijfeld, dat de bondgenoten achter deze barricaden zaten of in de huizen der stad, want zij begonnen in de straten te schieten langs alle kanten. Verscheidene burgers werden slachtoffers van dit schieten, namelijk de baas uit het koffiehuis de Globe, die aan zijn deur was gekomen met zijn vrouw, en die, de Duitsers ziende schieten, de handen in de hoogte hief, maar niettemin gefusilleerd werd; hij viel dood neer. Zijn vrouw werd aan zijn zijde gekwetst en is nu in het gasthuis.

De Duitsers trokken toen verder de stad in. In de Rue du Grand Central op de boulevard Audent staken zij talrijke huizen in brand. Wanneer er blinden afgelaten waren verbrijzelden zij dezelfde met bijlslagen, tevens de vitrine van het magazijn stukslaand. Om huizen in brand te steken bedienen de Duitsers zich van een stuk samengeperste petrol en een fusée; de brand zet zich voort met vreselijke snelheid.

Aldus zijn er in het geheel 165 huizen vernield of verbrand.

De Duitsers hebben in Charleroi een duizendtal manschappen achtergelaten. Ze hebben zelf hun politie ingericht. In het begin hadden er enige uitpattingen plaats, maar de officieren hebben ze spoedig onderdrukt. Aldus hebben de soldaten, die een kelder hadden geplunderd, meer dan 500 flessen wijn moeten teruggeven.

In de gasthuizen zijn omtrent 2000 gekwetsten, waarvan vier vijfde Duitsers zijn.

Alles is kalm voor het ogenblik, en de geruchten, die men verspreid heeft over de plundering van Charleroi, zijn zeker overdreven geweest.

7 september 1914

De tegenwoordige toestand te Luik.

Men schrijft ons:

Ik heb een dag en een nacht te Luik doorgebracht en verkeer nog onder de indruk, die de anders zo geanimeerde stad op mij heeft gemaakt. Op straat bedrukte gezichten, winkels zonder kopers, het personeel staat droefgeestig tegen de toonbanken te leunen, in de trams weinig volk en fluisterende gesprekken, daar de aanwezigheid van Duitse militairen het raadzaam maakt, zijn gevoelens niet overluid te uiten. Men zou zich blootstellen aan een onmiddellijke arrestatie en wie weet of het daarbij zou blijven, want aanplakbiljetten in het Duits gesteld, noemen een reeks van feiten, waarvan de bedrivers zullen worden "fusiliert". De Luikenaar is niet gewoon, dergelijke dreigementen op zijn muren te lezen, hij voelde zich "bien gouverné", stad en provincie bloeiden, zijn haat is onbeschrijflijk tegen de indringers, die hem komen massregeln.

Indien met “fusilieren” bedreigd het tonen van een door woede verwrongen gezicht, geen enkele Luikenaar zou zich op straat kunnen wagen zonder de kogel te krijgen. De Duitse militairen op de trams voelen zich blijkbaar ook niet op hun gemak te midden der vijandige bevolking, die hen totaal negeert. Zij zijn beleefd, prevelen soms een “excusé” of een “s’il vous plait”, iets wat afsteekt bij de openlijke bedoeling van de nieuwe autoriteiten, om met geweld alles te verduitsen. Veel tact tonen zij daarbij niet, de eis, bijvoorbeeld dat alle verzoekschriften in de Duitse taal moeten worden gesteld door een bevolking, waarvan een miniem percentage die taal verstaat, lijkt plagerij.

De Luikenaars weten niets van de Europese toestand. Zij kunnen hun nieuws slechts putten uit de bekendmakingen van de generale staf, die in het Duits gesteld zijn en overigens geen geloof vinden, ze zijn onwankelbaar in hun vertrouwen op de goede afloop van het bloedige avontuur, waarin ze tegen wil en dank, zijn gewikkeld geworden. Nous ne savons rien, nous n’avons pas de journaux, nous sommes séparés du monde. Sensatienieuwtjes doen onophoudelijk de ronde. Danzig en Hamburg door de Engelsen platgeschoten en dergelijke canards, dat de Paus overleden was wist echter een Luiks advocaat verleden dinsdag nog niet. Een Hollandse krant is in deze omstandigheden welkom, de Luikenaar somt de namen onzer kranten op die hij vóór de oorlog nimmer had gehoord en kan hij er één machtig worden, dan weet hij wel een Flamand op te diepen die ze hem in het Frans vertaalt. Vlamingen en Walen verdragen elkander met een vroeger ongekende hartelijkheid.

Alhoewel het vreemdelingenverkeer totaal heeft opgehouden, was het mij bijna niet mogelijk een kamer te vinden. Aan de deur van het hotel waar ik gewoonlijk logeer, snauwde mij een schildwacht toe “Nur für Officieren reserviert”. Aan de poort van een ander hotel klonk het: “Etappenkommandantur”. Overal militairen. Gelukkig trof

ik een kennis, die mij in zijn huis bij de Gare des Guillemins een slaapkamer toezegde. Hij drukte me op het hart toch te zorgen niet later dan 6 uur thuis te zijn.

Bij Grüber heb ik gedineerd. De luxe van tafellaken en servet kent men hier niet meer, alles is gerekwireerd voor het Rode Kruis. De tafel maakt een indruk van armoede, hoofdzakelijk "Schweinefleisch", dat met de Duitsers zijn intrede schijnt gedaan te hebben, de echtheid van het rundvlees is zeer twijfelachtig voor veel Luikenaars, die de Pruisen ervan beschuldigen dat zij "du cheval crevé" doen verkopen. Bij Grüber echter behoeft men zich niet ongerust te maken, verklaarde mijn disgenoot. D'ailleurs il y a assez de choses qui vous coupent l'appétit", voegde hij er bij en hij maakte me attent op een colonne Duitsers, die, voorafgegaan door een trommel en een fluitspeler, over de Place Verte trok onder het zingen van "patriotische Lieder".

Wanneer men de verwoeste bruggen niet ziet, en de Rue de l'Université en de Quai des Pêcheurs vermijden kan, is de indruk van Luik bij dag nog draaglijk. Maar 's avonds is alles somber en doods, een desolatie onvergetelijk voor wie het Luik van vroeger heeft gekend. Om 7 uur, Duitse tijd, dus om 6 uur, moeten alle cafés gesloten zijn en mag geen burger zich meer op straat vertonen. Tegen kwart voor zes liep alles bij Grüber leeg. Ik nam de zaak minder ernstig op, bleef nog wat zitten en sloeg mijn Hollandse krant nog eens open. Maar jawel, een Duits soldaat trad op mij toe en verzocht mij de krant weg te doen. Nicht gestattet. Ik sputterde tegen, maar de man verzocht mij beleefd zijn bevel op te volgen, het was eenmaal consigne. Verder wees hij mij op het vergevorderde uur en betwijfelde of ik mijn bestemming nog zou bereiken. Ik rende dus weg, maar ik had geen twee minuten gelopen, toen een Beiers landweerman mij aanhield met de opmerking dat het precies 6 uur was en dat ik niet meer mocht "passieren". Ik beduidde de goedge

Beier dat ik uit Maastricht kwam, de gestrengheid van de circulatieverbod niet kende en toch onmogelijk op de trottoir kon blijven staan. Hij liet me doorgaan, doch verzekerde dat ik bij de hoek toch weer staande zou worden gehouden. Zo gebeurde het ook. De onmogelijkheid inziende om de Boulevard d'Avroy te bereiken, de "Ring", volgens de schildwachten, belde ik aan het Hotel de l'Europe, waar ik me gelukkig mocht achten in de portiersloge een geïmproviseerd leger te vinden, waarop ik slapeloos de nacht heb doorgebracht. Alle kamers moeten 's nachts verlicht zijn, doch mogen gesloten worden. Naast mij hoorde ik een paar Walen onophoudelijk schelden op de "pandours" die hun stad hadden bezet en geschonden.

Het moge te Luik rustig zijn, men voelt er zich niet veilig. Wanneer enige inwoners, in een opwelling van haat, naar de wapens grijpen, is de ellende niet te overzien. De Duitsers zijn uiterst voorzichtig, 's avonds kamperen vele militairen op straat en op verschillende punten zag ik machinegeweren opstellen.

De volgende morgen heb ik mijn reistas gehaald en ben, na van verschillende zijden met boodschappen voor kennissen te Maastricht belast te zijn, per automobiel naar Limburg vertrokken en ik voelde me verlicht, toen ik de Eijsden de vaderlandse bodem weer onder mij voelde. Ik vernam er met genoegen, dat Nederland nog altijd met zijn naburen in vrede leeft. Bij mijn vertrek uit Luik had ik van enige Luikenaars de jobstijding gekregen, dat Engeland ons de oorlog had verklaard. C'est officiel, vous savez. Op mijn vraag, of die officiële bron de Duitse staf was, hadden zij geen antwoord kunnen geven, evenmin op mijn vraag, wat zijn dan voor officieel beschouwden.

8 september 1914

Maastricht, 7 september. Vandaag ben ik tot in Namen geweest en heb daar geconstateerd dat de toestand er bijzonder rustig is. Namen is de meest rustige van alle door Duitsers bezette Belgische plaatsen, waar ik tot nu toe geweest. De l'Ami de l'Ordre verschijnt nog steeds als dagblad en had vandaag tot hoofdartikel: Genoeg ruïnes en genoeg rouw; Heer, geef ons vrede!

Namen lijkt mij ondanks de korte strijd erger geleden te hebben van de beschieting dan Luik. Er zijn over de honderd huizen verwoest, waaronder het stadhuis, een gedeelte van de citadel en de Place Léopold. De bruggen over de Maas zijn alle opgeblazen, maar reeds door andere vervangen. De verhouding tussen burgerij en Duitse soldaten leek me bijzonder goed. Ik zag hier enkele Belgische en Franse Rode Kruis-soldaten, die vrij rondgingen, evenals de Engelse verpleegsters, onder wie er zijn van hoge geboorte.

De militaire controle is hier tot het geringste beperkt. Mijn Bescheinigung behoefde ik geen enkele maal te tonen en ook niet op de Kommandantur te laten aftekenen. De passen, die de vice-consul te Maastricht nu verstrekt, dragen alle het stempel Kaiserliches Deutsches Gouvernement Luettich.

Over mijn reis naar Namen volgen nog enkele bijzonderheden.

Antwerpen, 7 september. De getuigenissen, door de Belgische commissie tot onderzoek van de schending door de Duitsers van het volkenrecht verzameld, zijn overgelegd aan de minister van justitie.

Ze leggen de Duitsers ten laste het begaan van wreedheden te Visé, Orsmaal, Aarschot, Leuven en de omstreken van Mechelen. Duitsers zouden langs de weg ongewapende boeren en wielrijders hebben doodgeschoten. Hetzelfde lot deden zij ondergaan aan boeren, die in groepen bezig waren de oogst binnen te halen. Zij ledigden de

publieke kassen, vorderden levensmiddelen en dranken op en voerden er zich dronken mee, losten schoten in de straten en in onbewoonde huizen om dan later te verklaren dat de bewoners geschoten hadden en te gaan moorden, branden en plunderen. Onder de wreedheden worden verder genoemd, het opsluiten van mannen in de kerken, het verkrachten van vrouwen, het wegvoeren van mannen naar Duitsland om er veldarbeid te verrichten.

Men beweert zelfs dat de weggevoerden gedwongen worden om tegen de Russen te vechten. De Duitsers nemen gijzelaars en eisen dan losprijzen. Ze laten mannen, vrouwen en kinderen voor hun troepen uitlopen en maken misbruik van de witte vlag om de Belgische troepen dicht te kunnen naderen. Voorts zouden zij een tiental pastoors hebben doodgeschoten.

Nu het bestuur te Brussel geregeld is, schijnt de staf verder te trekken; de Bien Public bericht, dat deze van Halle naar Binche is verplaatst.

De tegenwoordige toestand te Luik.

Onze stadgenoot, de heer C. H. J. Schneider, die verleden week Luik bezocht heeft, schrijft ons, naar aanleiding van het artikel: "De tegenwoordige toestand te Luik" in ons ochtendblad van 7 september, dat hij te Luik verscheidene Belgen zowel als Duitsers gesproken heeft en dat de stemming aldaar op hem een aanmerkelijk andere indruk heeft gemaakt, dan op onze vorige berichtgever.

"Van "bedrukte gezichten" en "droefgeestig tegen de toonbanken leunend personeel" in de winkels heb ik met de beste wil niets kunnen merken. Dat de Duitse militairen door de "vijandige bevolking" totaal genegeerd worden, moet ik beslist tegenspreken, daar ik de inwoners dikwijls met de Duitse soldaten over straat zag

lopen en in de cafés zitten. Ook viel mij op, dat de mening volstrekt niet zo geweldig anti-Duits is.”

“Ook “van door woede verwrongen gezichten” heb ik niets gezien en het “snuwen” moeten de soldaten bepaald pas sedert kort ingevoerd hebben. Mij trof de vriendelijke wijze, waarop mij door de soldaten overal de weg gewezen werd. Ook op de Kommandantur en het gouvernement, waar ik een pas voor Namen wilde halen, sprak ik met zeer voorkomende en aangename mensen.”

In De Tijd vinden wij het verslag van een onderhoud met professor Noël, priester-leraar aan de Leuvense universiteit. Over de vernieling van de bibliotheek, meldde deze, dat men sinds een jaar bezig was de boekenverzameling te inventariseren.

Ondanks geregelde arbeid was men er in een jaar pas in geslaagd de eerste paar letters van het alfabet in de oude catalogus na te snuffelen en te ordenen. Gedurende dit jaar had men honderden brochures, pamfletten en allerlei geschriften gevonden, die alle onbekend waren en alle daterende uit de 16^e en 17^e eeuw.

Deze vertegenwoordigden een ongelooflijke schat voor de geschiedenis der Nederlanden, waaruit men buitengewoon veel belangrijks had kunnen vinden, dat geheel onbekend was aan onze historici. En dit alles gold juist de theologische afdeling, die men het eerst begonnen was te inventariseren. Ook talloze wiegendrukken bevatte deze prachtbibliotheek.

En van dat alles zal waarschijnlijk niets meer gevonden en gereconstrueerd kunnen worden.

Ik heb, zegde de hoogleraar verder, een student gesproken, die de puinhopen bezocht heeft van de bibliotheek en deze verklaarde dat er niets van de muren over is.

Uit geteisterd België.

Men schrijft ons:

Hoe het leven der bewoners was in de plaatsen om Luik, die, in tegenstelling van zoveel andere, door de Duitse soldaten niet zijn verwoest, wil ik trachten u te vertellen.

Ons huis is gelegen in Herstal, een voorstadje van Luik, dicht bij de brug van Wandre, die hoewel in het begin van de oorlog gebarricadeerd, niet verwoest is door de Belgen, zoals de andere bruggen.

Nu wij uit die hel van geweld en ellende gevlucht zijn en de rust en veiligheid in uw land genieten, voelen we ons uitermate gelukkig, hoewel de gedachte, dat al degenen, met wie we deze droeve augustusdagen meemaakten, nu nog steeds zuchten onder de druk, veel van ons geluk vergalt.

Vraag mij niet, wanneer de volgende feiten plaatsgrepen: bij al de ellende, die we doormaakten, bij het opgejaagd worden als wilde dieren, stond alle begrip van tijd eenvoudig stil.

Het is dan begonnen met de oproep van 13 lichten. Heinde en ver klonk het kloggelui. Geheel de bevolking was op straat, angstig en beklemd en onder het geklep van de klokken trokken ze aan, onze Belgen, de boterhammen onder de arm, afscheid nemend van vrienden en familie, zich verspreidend in de straten of zich neerzettend op de stoepen. Tegenover ons zat, afgezonderd op een stoep, stil en eenzaam lange tijd een jonge man, starend naar en draaiend aan zijn trouwring.

Die eerste dagen van augustus zullen wel geheel verlopen zijn als bij u, met al haar moeilijkheden om geld te wisselen of te krijgen, tot

opeens de kreet: “De Duitsers zijn daar!” ons opschrikte. Ze kwamen dan afzetten in ontelbare menigten van de hoge weg, tegenover de brug van Wandre. Vijf dagen lang duurde de opmars van soldaten, wagens, automobielen. Alles werd meegevoerd: wagens met planken, boten, hangbruggen van touw en ijzer, wagens met verbandwatten, eetwaren enzovoort. De rijdende keukens rookten en dampten, soldaten lachten tegen de jonge, vrouwelijke bevolking en hieven telkens uit de vermoeide borsten op bevel hun “Deutschland über alles, ein Gott, ein Kaiser!” aan.

Wat een nobele gezichten er onder en wat lange kerels. De officieren misten niet dikwijls hun litteken over de hele wang of hun oogglas in het ene oog.

Bij ons begon het geweld met de geheel willekeurige fusillade van 13 bewoners uit één huis door brooddronken soldaten.

Daar onze woonplaats weldra van de buitenwereld was afgesneden, deden de dolzinnigste geruchten de ronde, maar waar en droevig nieuws bereikte ons iedere dag door de talloze vluchtelingen, die krankzinnig van angst naar Luik vluchtten.

Het waren bewoners van Moelingen, Visé en andere plaatsen, waar de Duitsers alles hadden verwoest. Iedere dag waren het weer andere slachtoffers en ondertussen hadden in en om ons eigen plaatsje de bloedigste gevechten tussen Duitse en Belgische soldaten plaats. In de straten van Herstal zagen wij vechten, man tegen man, 's nachts weerklonk het geschreeuw “Belgen!” onder het oorverdovend geknetter der geweren.

In de donkere straten vreesden ze, op landgenoten te schieten. En om Herstal, op het eigenlijke slagveld tussen de forten Barchon en Pontisse werden ze bij duizenden weggemaaid. Ik heb de lijken

opgestapeld gezien tot 1,80 m. Sommigen stonden, zoals ze getroffen waren, dood te leunen tegen hun gevallen kameraden. Bleven in onze straten de lijken lang liggen, zodat de lucht van bloed en lijken alles doordrong, op het slagveld zelf werden ze spoedig verwijderd. In hooiwagens, over elkaar gegooid, zoals ze vielen, werden ze voorbij ons huis gevoerd naar de inmiddels gedolven graven. Hier stak een been, daar een arm, daar een hoofd, vreselijk verminkt uit en steeds volgde op die wagenvrachten, een lugubere wagen met kalk.

Tegenover ons huis was de fabrique nationale die door de Duitsers als ambulance was ingericht. Ook stalden ze daar hun automobielen. Om die reden is ons huis gespaard gebleven, maar hebben we veel ellende gezien, die anderen niet zagen. Het was een voortdurend zich verdringen van vrouwen en kinderen langs de muren, omdat ze zich bij de helse machten, die over onze hoofden waren losgebarsten, daar het veiligst waanden.

Al spoedig waren de Duitsers heer en meester te Herstal. De notabelen waren als gijzelaars weggevoerd. Er werden affiches aangeplakt waarbij de mannelijke bevolking werd gelast binnen te blijven, de vrouwen mochten boodschappen doen. Dat werd niet veel gedaan echter. De straten waren doods en verlaten, daarin heersten de jonge Duitsers, die tergend met hun bajonetten liepen te spelen. Steeds hoorden we het gepang van de geweren, nu hier, dan daar. Er was goed onderscheid te horen tussen het geluid, dat de Belgische of Duitse geweren gaven. De laatsten hadden een kortere, drogere slag, als van een hamer.

De nachten van 5 tot 13 augustus is niemand uit de kleren geweest en hebben we altijd in kelders doorgebracht, nu in deze, dan in gene. We vluchtten altijd maar naar die kant, waar we wisten dat geen gevechten aan de gang waren en verscholen ons dan met velen in

een kelder. Altijd werden we liefderijk opgenomen, evenals wij op sommige nachten onze kelder vol hadden. Eén dag en nacht hebben we in Luik doorgebracht, toen het ons te benauwd werd in Herstal. Daar zaten we met een groot aantal mensen in een kelder bij een pottenbakkerswinkel. Het water stond er een voet in en we hadden niets te eten en te drinken dan zuur brood en water.

Maar aan eten dacht niemand haast. Bijl, schop en zaag waren altijd in de kelders gereed voor het geval het huis zou afbranden of instorten, om ons er dan uit te kunnen werken.

Overdag waren we veelal in ons eigen huis, maar toen de gevechten het hevigst waren, de grote kanonnen op de forten speelden en gierend en fluitend kogels, granaten en bommen door de lucht vlogen of het de laatste oordeelsdag was, toen de kogels op ons dak vielen en voor de deur en de granaatscherven op te rapen waren, toen mensen, die we kenden door verdwaalde kogels werden gedood in of bij hun huis, wisten we niet meer waar ons te bergen.

Dagenlang waren van het ene huis naar het andere gevluht, nu waren we besloten dit niet meer te doen. Overal dreigde gevaar. In Luik hadden de Russische studenten door te schieten de vreselijkste straffen uitgelokt. Bij ons kon dat ook gebeuren. We kropen nu maar op een vliering, onder de dakpannen. De kogels vielen op ons dak. Wellicht hadden we een veiliger schuilplaats uit kunnen zoeken, maar we waren daar maar bij elkaar gekropen, dicht tegen elkaar aan en in die twee dagen en nachten leerden we vertrouwd worden met de dood. Ieder ogenblik konden we gescheiden worden door afgedwaalde of gemikte kogels en het is vreemd, maar de stille berusting kwam over ons. Eén wens hadden we, samen te kunnen sterven, als het moest. Soldaten kwamen ook in de huizen om naar verboden wapens te zoeken. Het waren niet meer de ruwe jonge gasten van eerst. Het waren nu de oudere landweermannen. Ik had

diep medelijden met ze en gaf ze koffie en brood en liet ze de doorgelopen voeten wassen. Mijn man en ik, beiden moesten proeven, voor ze iets willen eten en nauwkeurig keken ze toe of we de koffie wel doorslikten. Van het brood sneed ik een stukje af om het in mijn mond te steken. Ze verzochten me toen, van de andere kant er ook wat van te eten. Eerst daarna aten ze het op. Ze stonden soms in de straten met de portretten van hun kinderen in de hand en lieten ze zien, namen dan de kinderen van ons, bewoners, op de arm, kusten ze en gaven ze bonbons, die ze in hun ransel meevoerden. Daar zat trouwens van alles in, tot zoutvaatjes en bouillonblokjes toe. Ook gaven ze geld aan de kinderen. Morgen hebben we het misschien toch niet meer nodig, heette het. De straten waren bezaaid met wapens, kleren en helmen. Ik raapte een helm op, een kogel was er boven doorgegaan en van binnen zat er bloed en haar aangekleefd. Wagenvrachten werden opgeraapt en naar het stadhuis te Luik gevoerd. Daar kon ieder die wilde ook bons krijgen voor brood en vlees. Het brood, dat men nog kon krijgen, was zuur en draderig door het ontbreken van gist en lag ieder na het eten nog als een steen op de maag. Het vlees, dat men uitdeelde was afkomstig van de koeien uit de verwoeste dorpen, opgevangen en naar Luik vervoerd. Daar stonden de arme beesten, vermagerd en uitgehongerd op hun dood te wachten. Ieder die wilde mocht de koeien gaan melken en 's morgens om 5 uur, als onze gevangenissen open gingen, zag men vrouwen, veelal nonnen, naar de hongerige beesten snellen, om ze te melken.

Verder was de stad als uitgestorven. Aangeplakt was er, dat er geen leven gemaakt mocht worden.

Een buur was aan het timmeren getrokken. In minder dan geen tijd was hij gevangen genomen en werd tergend met de dood bedreigd. "Steek een sigaartje op, zegde men tegen de arme man, het is je

laatste, over een halfuur word je doodgeschoten.” Hij is echter na veel angst te hebben uitgestaan vrijgelaten.

Altijd hoorde men schieten, nu hier, dan daar, alleen om de bevolking schrik aan te jagen en ze in de mening te doen verkeren, dat er alweer een gefusilleerd werd.

En ondertussen ging het gewone leven zijn gang. In dit huis werd een kind geboren, daar stierf een mens. Een oude vrouw werd begraven. Een kist had men niet kunnen krijgen, evenmin een lijkkoeft. Op een handwagen werd ze vervoerd, bedekt door een vloerkleed waar de blote voeten uitstaken. Geduwd door haar zonen, gevolgd door wat vrouwen, zo ging de droevige stoet naar het kerkhof.

En hoe hebben we de moed om te leven er nog ingehouden al die tijd: het was de hoop, dat de Fransen ons zouden komen helpen. Die moesten komen, dat wist iedereen. Die had dit gehoord, die dat. Dan kwam er één in Herstal, die vertelde: om twee uur komen de Fransen en alle blikken richtten zich die morgen naar de langzaam gaande wijzers. Het is twee uur, nog geen Fransen. Dat is niets, lacht men elkaar toe. Het zal vier uur worden, ze kunnen immers opgehouden zijn. En iedere dag bracht ons het een of ander gerucht moet, bij het ontbreken van alle nieuws. Zesenvijftig gewonde Fransen waren in Luik in het hospitaal. Een meisje ging hun sigaretten brengen en kwam met de boodschap terug: “Belgen, houd moed, onze kameraden komen”, en weer bemoedigden we elkaar en weer deed de hoop ons leven.

Toen eindelijk op 1 september, na veel lopen en wachten op een pas, we met het bootje van Bonhomme naar Nederland zouden vluchten, waren er ‘s morgens heel vroeg verscheidene vrienden om ons de hand te drukken. Daar voeren we heen het kanaal af langs platgebrande dorpen, alleen aan de bruggen door Duitse soldaten

opgehouden. Eindelijk waren we in Eijsden waar we geen Duits soldaat meer zagen, waar het mooie Nederland rustig en veilig lag om ons op te nemen. In Maastricht werden we gespijzgd, het spoor vervoerde ons gratis verder het land in en daar zitten we nu in dit gastvrije land, dat ons in liefde wilde opnemen, en hopen, dat de bewoners nooit mogen ondervinden al het vreselijke onrecht, dat ons, arm Belgisch volk, heeft ten gronde gericht.

Oostende, 7 september. De Duitsers hebben in enkele uren door beschieting en brandstichting Dinant aan de Maas verwoest. De vrouwen werden in de kloosters opgesloten, terwijl vele mannen gefusilleerd werd. Honderd notabelen zijn op de Place d'Armes neergeschoten. De Duitsers beweren deze excessen bedreven te hebben, omdat er van de heuvels rond Dinant af schoten gelost waren, zonder resultaat overigens.

Antwerpen, 8 september. Officieel wordt bevestigd, dat de Duitse militaire overheid te Luik formeel aan de inwoners verboden heeft om gedurende drie dagen hun huizen te verlaten. Deze maatregel moet verklaard worden uit het verlangen om het vertrek van talrijke troepen naar Duitsland verborgen te houden. Sedert enkele dagen is de bewaking van het spoorwegverkeer opgedragen aan Duitse matrozen, wat erop schijnt te wijzen, dat de Duitse reserve uitgeput begint te raken.

9 september 1914

Een reis naar Namen.

Een onzer oorlogscorrespondenten in België schrijft op maandag 7 september:

In het door de Duitsers bezette Belgische gebied begint, voor zover het de helft ten oosten van de lijn Mechelen-Brussel-Charleroi

betreft, langzaam aan een zekere rust te heersen. Het mag de rust zijn door de overheerser opgedrongen aan de overheerstwordende ... rust is er. En wat men de Duitsers ook mag ontzeggen, organisatie zeker niet. Ik ben de laatste tijd herhaaldelijk door het oostelijk gedeelte van België gekomen en het heeft me verbaasd hoe de Duitsers tot op zekere hoogte een geregelde gang van zaken wisten tot stand te brengen. Men laat de bevolking, die goed wil, rustig haar gang gaan en moedigt haar zelfs aan, onder Duitse controle. Wil de bevolking niet, dan wordt ze niet gedwongen, maar wil de bevolking kwaad, dan is de straf ontzettend. Dat is wat hindert in het Duitse regime: bij kwaadwilligheid is het onderzoek kort en wordt de straf meedogenloos toegepast.

Blijkbaar is van hogerhand bevolen geworden: duld geen tegenstand, maar kom welwillendheid welwillend tegemoet. En zo heeft men in de meeste plaatsen reeds een zekere orde en regelmaat weten te krijgen.

Gisteren ben ik naar Namen geweest. De stad ligt op het ogenblik voor het publiek nog in de zone, die onbereikbaar is. "Tiens, Tiens!" Zegden dus de Belgen hier tegen mij. "U is in Namen geweest." Dat was een daad! Maar, onder ons gezegd, is het de gemakkelijkste reis geweest, die ik tot dusver heb gedaan. "Nach Namur mit einem niederländischen Kraftwagen", staat er op mijn pas naast het Duitse regeringsstempel. En de chauffeur en dat papiertje hebben me heen en terug gebracht, met misschien op de ganse weg een 10 keer stoppen bij de verschillende posten.

De weg van Luik loopt door het mooie Maasdal naar Hoi en verder naar Namen. En op de ganse weg werd ik alleen maar aan oorlog herinnerd door hier en daar verwoeste huizen, enkele wachtposten en militaire auto's. Voor een mens, die voor het eerst het

oorlogsterrein doortrekt, is dat al veel, maar ik reken het al onder het niets.

In het mooie plaatsje Hoei, waar de bijna witte muren van de citadel hoog op de rotsen staan, heerst de vredigste toestand tussen overwinnaars en overwonnenen. Er zijn daar in de rue des Jardins een twintigtal huizen verbrand op de dag der bezetting, en enkele burgers gedood, maar daar was de oorlogsellende bij gebleven. De burgers verzekerden mij, dat de Duitse soldaten bescheiden en vriendelijk optreden en de particuliere eigendommen ontzien. Men deelde mij daar mee, dat in het verderop gelegen Andenne, waar honderd burgers gedood werden, de toestand verschrikkelijk was geweest. Maar aan de hoofdweg zag ik alleen maar wat ingeslagen en weer zorgvuldig dichtgetimmerde vensters.

In Namen zelf treedt de Duitse overheid ook zeer gematigd op. Om 9 uur moeten de cafés sluiten en alcohol mag niet verkocht worden aan burgers noch soldaten. Men moet de vensters 's nachts gesloten houden en op één der verdiepingen ten minste drie vensters verlichten. Verdere controle is er niet en ik reed dan ook rustig met mijn auto door de hele stad en dronk kwast voor het restaurant waar ik twintig dagen geleden toen de Franse bezetting er was, thee had gedronken, vlak tegenover het station. Een Duits officier nam het oranje vlaggetje vóór op de auto in zijn hand en keek me verbaasd aan toen hij er "Nederland" op zag. Dat was al.

Zoals ik reeds seinde staat de Duitse overheid de verschijning van de l'Ami de l'Ordre toe, welk dagblad alleen in het Frans uitkomt en regelmatig in de straten wordt gevent. Het dagblad bevatte de hierboven reeds besproken proclamatie van de Duitse, te Brussel wonende gouverneur-generaal baron von der Goltz, waarin hij meedeelt dat de civiele administratie ook haar hoofdzetel in Brussel heeft en geleid wordt door zijn excellentie von Sandt.

De gouverneur-generaal wijst erop dat alle kwaadwilligheid streng gestraft zal worden doch dat verder de bevolking niets van de Duitsers te vrezen heeft en dus rustig weer aan de arbeid moet gaan. "Burgers van België." Gaat de proclamatie voort, "ik vraag u niet uw vaderlandslievende gevoelens te verloochenen, maar ik verwacht van u een redelijke onderworpenheid en een gehoorzaamheid zonder voorbehoud ten opzichte van de orders van het gouvernement. Ik nodig u uit om het gouvernement vertrouwen te tonen en het uw medewerking te verlenen. Ik richt dit verzoek vooral tot de staats- en gemeenteambtenaren, die op hun post gebleven zijn. Des te meer dat ge aan deze oproep voldoet, des te meer dient ge uw vaderland."

Ik verbaasde me even in Namen, toen ik plotseling enge rode broeken van Franse hospitaalsoldaten zag en een eindje verderop de kwartiermuts van een Belgisch bereden hospitaalman, die vredig wandelde met aan de arm "a dame". Zo onverwachts heen. Ook de Engelse verpleegsters gaan rustig hun gang.

Er zijn in Namen een honderdtal huizen verwoest bij het driedaagse bombardement op 21, 22 en 23 augustus. Op 23 augustus werden daardoor een honderdtal burgers gedood, terwijl velen gewond werden

Er komt in Namen gebrek aan levensmiddelen, vooral ook doordat de boeren de stad niet durven betreden. Ook zij worden per proclamatie uitgenodigd weer als vroeger handel te drijven.

Maastricht, 9 september.

Hier ter stede wordt vermist de chauffeur Z., die maandag voormiddag met de auto van de heer Jelinger vluchtelingen achter

Leuven zou brengen. Gedane nasporingen hebben tot nu toe zijn spoor niet verder kunnen volgen dan Hasselt.

11 september 1914

Dagboek van de oorlog.

31 augustus.

Men vertelt mij heden dat te Charleroi, waar de mijnwerkers naast de troepen hebben gevochten met al wat hen onder de hand kwam, een volksvertegenwoordiger gefusilleerd werd. Een andere, de welbekende socialist Jules Destrée, zou krankzinnig geworden zijn. Ik deel weer alleen de mij vertelde feiten mee, zonder ze overigens te bevestigen ...

Onder de titel het geheim van Namen bevat de Times een correspondentie uit Oostende over verhalen van overlevenden der bezetting van de forten. Naar men weet heeft de spoedige val van Namen verwondering gewekt omdat de vesting verdedigd werd door moderne forten, die tijdens de verdediging van Luik nog aanmerkelijk waren versterkt. Men dacht te Namen de Duitsers weken lang te kunnen ophouden. De overlevenden van het garnizoen schijnen van oordeel dat de generale staf in de vesting twee fouten heeft begaan: ten eerste heeft men de vijand te dicht laten naderen, zonder hem aan te vallen; ten tweede is te lang gewacht op de hulp van de Fransen.

Een week lang hebben de Belgische troepen werkeloos aan de Maas gelegen, in afwachting van een aanval der Duitsers, die op de andere oever stonden. Zij meenden dat elke dag die op die wijze verliep, winst was.

In werkelijkheid gebruikten de Duitsers deze tijd om hun zwaar belegeringsgeschut aan te slepen.

Toen het geschut eindelijk was aangekomen, de Times-correspondent spreekt van 32 zware kanonnen, werd het op twee punten in stelling gebracht en het bombardement op één sector van de verdedigingswerken begon. De stukken stonden buiten bereik van de Belgische kanonnen.

Eerst werden de verschansingen, waar de Belgische troepen waren, onder vuur genomen. Tien uur lang, vertelde een Belgische soldaat, zijn we aan een regen van granaten blootgesteld geweest, zonder ook maar een enkele maal te kunnen antwoorden. Ieder die zijn hoofd boven de verschansing had willen steken, zou onvermijdelijk dadelijk gedood zijn. Onze verliezen waren reusachtig en toen bijna al onze officieren waren gedood, begonnen de troepen gedemoraliseerd te worden. Plotseling ontstond een algemeen *sauve qui peut*.

Intussen was een deel der Duitse kanonnen op de forten gericht, die met oud-model geschut van veel kleiner kaliber slechts zwakke tegenstand konden bieden. Zo heeft het fort Maizeret maar 10 schoten gelost, terwijl er 1200 vijandelijke granaten op waren ontploft. In het fort Marchovelette werd bijna het gehele bedienend personeel van het geschut gedood. Beide forten gaven zich weldra over. De anderen hielden zich nog staande toen het bezettingsleger, dat bij het begin van het bombardement uit 26.000 man bestond, aftrok. Van deze 26.000 zijn slechts 12.000 op Belgisch grondgebied teruggekeerd, zodat met inbegrip van de zieken en gewonden, die in Franse hospitalen worden verpleegd, het bombardement België 11.000 man heeft gekost.

12 september 1914

De val van Namen.

De Belgische legatie te 's-Gravenhage deelt het volgende mee:

De val van de vesting Namen heeft verwondering gewekt in sommige kringen waar men er op rekende, dat deze plaats een tenminste even langdurige weerstand zou bieden als Luik. Met name heeft de militaire criticus van de "Times" te Londen geschreven "dat men later zou moeten verklaren hoe het mogelijk is, dat een zo sterke plaats in twee dagen is kunnen vallen".

Onder deze omstandigheden is het nuttig enige bijzonderheden mee te delen omtrent de krijgsgebeurtenissen, welke van 23 tot 25 augustus jongstleden zijn voorgevallen rondom de versterkte stelling van Namen. Deze nadere bijzonderheden rectificeren de onwelwillende geruchten, die in het buitenland gelopen hebben omtrent de waakzaamheid van het garnizoen van deze stad.

Volgens de inlichtingen, ingekomen bij het ministerie van oorlog te Antwerpen en bevestigd door het rapport van luitenant generaal Michel, commandant van de vierde divisie van het Belgische leger, heeft de versterkte stelling van Namen een systematisch bombardement van drie dagen en twee nachten ondergaan.

Een verbijsterende hoeveelheid projectielen is geworpen, niet alleen op de forten, maar ook tegen de tussenruimten daarvan. Van de aanvang af gebruikten de Duitsers de grote stukken van 28 cm, die de werken hebben vernield. Het vuur was zo aanhoudend, dat geen herstelling van de tussenwerken kon worden beproefd. Het fort van Suarlée is van zondag 23 augustus in de morgen gebombardeerd; het is de 25e om 5 uur 's namiddags bezweken, na de 23e door 800 schoten, de 24e door 1300 schoten en de 25e door ongeveer 1400 schoten van drie Duitse batterijen van grote stukken met projectielen

van 350 kilo te zijn getroffen. Toen het fort viel, was het gehele beweegbare middengedeelte vernield; er bleef geen hoop op tegenstand meer over.

Aan de andere kant werd het fort van Marchovelette, uit hoofde van zijn ligging in het uiterste noorden van de stelling het eerste en ernstig aangevallen. Toch waren niet minder dan drie dagen en nachten nodig om zijn artillerie tot zwijgen te brengen, nadat zijn koepels bedekt waren met een hagel van projectielen. Daarna waren twee dagen nodig om het fort tot capitulatie te dwingen. Deze forten zijn dus niet met drie of vier schoten uit grote stukken geschut tot zwijgen gebracht. Men weet zich ook te herinneren, dat de forten van Namen, evenals die van Luik, 30 jaar oud zijn; het zijn derhalve geen geduchte, moderne fortificaties!

Deze weinige inlichtingen zijn voldoende om te kunnen bewijzen, dat de buiten gevechtstelling van de forten te Namen en de terugtocht van de vierde divisie uitnemend verklaarbaar zijn, zonder dat men zulks behoefde toe te schrijven aan zwakheid van het garnizoen.

Waar Namen het niet kon houden tegenover zoveel sterkere Duitse strijdkrachten, werd de terugtocht van het leger bevolen en ordelijk uitgevoerd.

De vierde divisie kwam, na zich voortdurend vechtend door de vijandelijke linies een weg te hebben gebaand, in Frankrijk.

Generaal Leman.

Generaal Leman heeft, onmiddellijk nadat hij was gevangen genomen, een brief aan koning Albert gezonden, waarin hij zegt:

“Sire,

Na de heldhaftige gevechten op 4, 5 en 6 augustus heb ik de overtuiging gekregen, dat de forten van Luik nog slechts een defensieve rol hadden te spelen. Ik heb het opperbevel behouden om zo krachtig mogelijk tegenstand te bieden en het moreel der troepen op peil te houden. Het is uwe Majesteit bekend, dat ik op 6 augustus mijn intrek nam in het fort Loncin. Ongetwijfeld zal het Uwe Majesteit leed doen te vernemen, dat dit fort in de lucht is gevlogen, waarbij het grootste deel, waarschijnlijk vier vijfde van de bezetting, onder de puinhopen werd begraven. Dat ik mijn leven heb behouden komt, doordat mijn adjudant mij van onder het puin heeft vandaan gehaald, waar ik op het punt was door de kruitdampen te worden verstikt. Ik werd daarop in een loopgraaf gelegd, waar een Duits kapitein mij te drinken gaf en mij krijgsgevangen maakte. Vervolgens werd ik naar Luik overgebracht. Ik weet, dat dit schrijven veel te wensen overlaat, maar de ontploffing van Loncin drukt mij fysiek. Om de eer van onze wapens hoog te houden heb ik noch de vesting, noch de forten overgegeven. Mijn gedachten zullen dezelfde blijven, welke zij altijd geweest zijn. België en de koning had ik gaarne mijn leven gegeven om hen beter te dienen, maar dit lot was mij niet beschoren.